

УДК 882.6

А.Я. ЖДАНОВІЧ

“СКАРБЫ ЖЫЦЦЯ” М. ГАРЭЦКАГА: ДА ПРАБЛЕМЫ ВЫЗНАЧЭННЯ ЖАНРУ

У артыкуле разглядаецца праблема вызначэння жанравай спецыфікі такога спецыфічнага твора М. Гарэцкага, як “Скарбы жыцця”. У беларускім літаратуразнаўстве існуюць даволі неадназначныя, а часам і супярэчлівыя жанравыя вызначэнні “Скарбаў жыцця” М. Гарэцкага, таму жанрава-стыльвыя асаблівасці гэтага твора патрабуюць дадатковых тлумачэнняў і сістэмнай характарыстыкі. Тэарэтычным падмуркам асноўных палажэнняў артыкула стала даследаванне А. Макарэвіча “Прамова як жанравая мадыфікацыя: асаблівасці сэнсаўтварэння і стыльвая арганізацыя”, дзе акрэсліваецца спецыфіка прамовы як жанра. Аналізу структурных і сэнсаўтваральных асаблівасцяў дадзенага жанру (стыльвых ўплываў абразка, маналога, з якімі перакрываюцца прамова, узроўняў абвостранасці свядомасці носьбіта прамовы, мэт прамоўцы – спадзяванняў літаратурнага героя на інтэлектуальную сутворчасць з рэцыпіентам, вылучэнне рэцыпійнага кола, адлюстраванне падзей, якія звязаны з раскрытымі ў творы праблемамі на падставе разважанняў, сцверджанняў літаратурнага героя, выкарыстанне носьбітам прамовы пэўных прыёмаў засяроджвання ўвагі рэцыпіента), дазваляе прыйсці да высновы, што “Скарбы жыцця” М. Гарэцкага можна разглядаць як своеасаблівую прамову ў літаратурнай друкаванай форме з прыкметамі абразковасці на ўзроўні характарыстычнасці, паказальнасці рэфлексавання літаратурнага героя.

Жанравыя вызначэнні “Скарбаў жыцця” М. Гарэцкага можна характарызаваць як неадназначныя, а часам і супярэчлівыя. Так, М. Мушыньскі вызначае, што ў творы “шмат ад філасофскай прытчы, ад алегорыі, ад шчырай пісьменніцкай споведзі, усхваляванага мастакоўскага маналогу, ад жанру прарочага казання, прадбачання <...>”, удакладняючы пры гэтым, што “аўтар “Скарбаў...” узыходзіў тут на новы, больш высокі ўзровень творчасці, эстэтычна асвойваючы і заглыбляючы жанравую мадэль інтэлектуальнай, філасофскай прозы” [1, с. 423]. М. Мішчанчук вызначае “Скарбы жыцця” як “філасофска-спявадальны твор дзённікавага характару” [2, с. 530]. Л. Корань падкрэслівае, што твор з’яўляецца “адмысловай аўтарскай разнавіднасцю парабалічнай прозы”¹. М. Новік адзначае, што “твор М. Гарэцкага ўспрымаецца як своеасаблівая мастацкая лісты, лісты-абразкі, непарыўна звязаныя з яго эпістальнай спадчынай” [4, с. 12]. Т. Голуб адносіць “лебядзіную песню” М. Гарэцкага да абразкоў-алегорый [5, с. 8]. І. Шаўлякова, разглядаючы сімвал у міфапрасторы “Скарбаў жыцця” М. Гарэцкага, прыходзіць да высновы, што “філасофскі сімвалізм гэтага произведения <...> не можа быць сведен толькі к суме алегарычных сэнсаў” [6, с. 246]. Аналізуючы структурныя і сэнсаўтваральныя асаблівасці прамовы, А. Макарэвіч прыйшоў да высновы, што “Скарбы жыцця” М. Гарэцкага можна разглядаць як своеасаблівую прамову ў літаратурнай друкаванай форме². Гэта выснова дазваляе суаднесці “Скарбы жыцця” М. Гарэцкага з асноўнымі структурнымі і сэнсаўтваральнымі кампанентамі, характэрнымі для такой жанравай мадыфікацыі, як прамова. Яны наступныя.

А) уступ “Браму скарбаў сваіх адчыняю”, “Зраблю парад дасягненняў. Набыткі злічу” [8, с. 16-17], у ім акрэсліваюцца псіхалагічныя, сацыяльныя, мас-

¹ Больш падрабязна аб гэтым: [3, с. 60-63].

² Тэарэтычным падмуркам асноўных палажэнняў артыкула стала даследаванне А. Макарэвіча “Прамова як жанравая мадыфікацыя: асаблівасці сэнсаўтварэння і стыльвая арганізацыя” [7].

тацка-філасофскія праблемы. Тут сэнсава значымым становіцца нумарацыя сказаў (ад 1 да 7). У многім сакральная лічба “сем” як “сімвал сінкрэтызаванага хранатопу часу (вядомы тры яго вымярэнні: мінулае – сучаснасць – будучыня) і прасторы (чатыры бакі свету)” [9, с. 462] становіцца своеасаблівай адпраўнай кропкай у звароце “Я” пісьменніка і “Я” героя (носьбіта прамовы) да патэнцыйных рэцыпіентаў, працэс успрыняцця якімі гэтага літаратурнага звароту не абмежаваны часам і прасторай. Галоўны літаратурны герой “Скарбаў жыцця” М. Гарэцкага – чалавек, які рэфлексуе. Ён разважае пра сябе і свет, засяроджваецца на ўсведамленні асабістых адчуванняў, думак, на акрэсліванні свайго месца ў жыцці, на характарыстыцы сутнасці абранага для сябе шляху ў кантэксте вызначэнняў правільны – няправільны. Праз такое самараскрыццё герой імкнецца спасцігнуць вартасці грамадства і Сусвету. Абвостраная яго свядомасць з’яўляецца сэнсаарганізуючым цэнтрам “Скарбаў жыцця”. Творчая ўстаноўка пісьменніка – адлюстраваць трагедыю чалавека, які апынуўся ў складаных абставінах рэчаіснасці, выкрыць алагізм савецкай рэчаіснасці, звярнуцца да сучасніка і нашчадка з мэтай сумеснага асэнсавання вартаснасці жыцця чалавека, шляхоў, якія прывялі героя да сітуацыі грамадскай ізаляцыі. Такі зварот вымагае ад рэцыпіента адэкватнасці, інтэлектуальнага і маральнага яго ўспрыняцця. Ва ўступе М. Гарэцкі выкарыстоўвае адзін з прыёмаў засяроджвання ўвагі рэцыпіента – “тайну займальнасці”. Літаратурны герой не называе ўсіх сваіх скарбаў, і толькі з кожным новым вобразам, сімвалам можна зразумець, што такімі скарбамі з’яўляюцца Бацькаўшчына, яго духоўны свет. Такі прыём будзе выкарыстаны ў творы яшчэ раз з мэтай перадачы душэўнага стану літаратурнага героя, якім апанаваў сапраўдны жах ад убачанага; прадмет, які выклікаў такое пачуццё, не называецца адразу, а падказваецца такім стылістычным сродкам, як ужыванне зваротку “божа мой” (сінкрэтычнага, блізкага да эмацыянальнага выклічніка) у клічным сказе: “Божа мой, божа мой, – што я там бачыў! Ад уваходу направа, налева, і скрозь прад вачыма, на аперацыйных сталах, апушчаных у дол так нізка, – упокат ляжаць мерцвякі... І я з імі легчы мушу...” [8, с. 22], “Божа мой! Ён дзетак маленькіх пагрыз... Дзеткі былі ў крыві... Бедная маці плакала няўцешна, дзетак сваіх нешчаслівых туліць” [8, с. 22]. Такі сінтаксічна-стылістычны прыём, як ужыванне клічных паводле інтанацыі сказаў у спалучэнні з апаўдальнымі сказамі, якія заканчваюцца шматкроп’ямі, спрыяе ўтварэнню эфекта рэальнага прамаўлення, звароту да рэцыпіента з мэтай знайсці з яго боку не толькі разуменне, але і падтрымку, выхад на дыялог, гутарку, узаемапаразуменне, пры якім не ўсё агучваецца, аднак усё (ці большасць) становіцца зразумелым: “О мой край! О мой шлях! Пагляджу я не рамантычнымі вачыма... Вялікая пустэча стаіць мне ўваччу... Там пушча, там гай; там бор, там хмызняк; там балота з рэдкім лесам <...> вось – кучкі, хаткі...” [8, с. 17], “Сцюжна мне, дымна мне жыць! Многа мерцвякоў я ўбачыў. <...> Снег ільдісты пасыпаўся на жыццё маё. Люты мароз заскрыпеў на дарогах маіх. І няма краю ходу майму, няма...” [8, с. 23].

Б) вылучэнне рэцыпцыйнага кола. У сваіх духоўных пошуках герой звяртаецца да сябе, самапаглыбляецца ў развагах, выдзяляе ў сваёй свядомасці сябе як аб’ект усведамлення, аналізу, крытыкі, а таксама звяртаецца да іншых. Так вызначаецца адпаведнае рэцыпцыйнае кола. Зварот носьбіта прамовы да пэўнага кола рэцыпіентаў з’яўляецца адным з прыёмаў засяроджвання ўвагі рэцыпіента, гэта спрыяе ўзнікненню эфекта рэцыпцыйнага суперажывання. У залежнасці ад вызначанага ў свядомасці героя рэцыпіента прамовы можна вылучыць уласна прамову і яе формаўтваральнае перакрываванне: прамова/мана-лог. Ва ўласнай прамове герой звяртаецца да аб’ектаў жывой і нежывой прыро-

ды, рэальнай і ірэальнай прасторы, шукае сярод іх падтрымку, спагаду, спакой (“Адчыніся ж ты, брама, нарэшце!” [8, с. 17], “Божа мой! Якая часам была мне нуда... Як цяжка было мне, як цяжка” [8, с. 33], “О сонца светлае-прасветлае! абагрэй ты мяне” [8, с. 33], “Дос табе, гармонічак, не рыпай!” [8, с. 29]), выказвае боль ад немагчымасці зберагчы свае скарбы ад разбурэння (“О мой край! О мой шлях!” [8, с. 17, 18], “Скарбы мае, скарбы бясцэнныя! Што з вамі робяць! Як жа мне жыць...” [8, с. 20]), выклікае на суд аб’ектыўных сведкаў, суддзяў (“Судзі мяне, судзі мяне, кожны і ўсякі” [8, с. 21], “Божа мой, госпадзі, як было мне цяжка” [8, с. 34]), звяртаецца да родных людзей, выклікаючы іх з небыцця (“Братка ты мой, братка!” [8, с. 17], “Як сумна! Дарагая! Трагічная! Не ведаеш, як кахаю цябе” [8, с. 22], “Што ж ты, мой любы, робіш?” [8, с. 22]). Звароткі “кожны”, “ўсякі”, “Божа мой” утвараюць эффект непасрэднасці маўлення. Як і ў вусным маўленні, у “Скарбах жыцця” выкарыстоўваюцца звароткі з аслабленым, неканкрэтызаваным лексічным значэннем: “дарагая”, “мой любы”, пры дапамозе якіх выражаецца душэўная спагада, сардэчнасць, пяшчота. Развітыя звароткі: “сонца светлае-прасветлае”, “скарбы мае, скарбы бясцэнныя”, “мой край” – становяцца сродкам ацэначнай характарыстыкі. Сінтаксічныя канструкцыі “назоўны ўяўлення” (“О мой край! О мой шлях!” [8, с. 17, 18], “Жыццё, вечнае жыццё!” [8, с. 19]), вакатыўныя сказы (“Братка ты мой, братка” [8, с. 17], “мой жа ты вечны аптымісце” [8, с. 22]) надаюць “Скарбам жыцця” адзнаку размоўнай экспрэсіі. З мэтай перадачы эмацыйна-экспрэсіўнага настрою героя ў творы ўжываюцца такія мастацкія прыёмы, як адчлянненне (“О сонца светлае-прасветлае! абагрэй ты мяне!” [8, с. 33], “Божа мой! Якая часам была мне нуда... Як цяжка было мне, як цяжка...” [8, с. 33]), анакалуф (“Скарбы мае, скарбы бясцэнныя! Што з вамі робяць!” [8, с. 20]), інверсія (“Адчыніся ж ты, брама, нарэшце!” [8, с. 17], “Добрым словам памяні яе заўсёды” [8, с. 28]). У форме прамова/маналог літаратурны герой “Скарбаў жыцця” звяртаецца таўсэма і да сябе, задае пытанні, якія патрабуюць адказу (або гэтыя адказы ўжо ёсць). Такая прамова мае спявядальны характар (“<...> а што я ведаю? <...> дзе ж мая сіла, дзе ж мая моц? Хто ж я такі быў, чым жа я стаўся? [8, с. 30]”, “А куды ж было ісці мне, куды? Гдзе былі шляхі мае, вельмі прывабныя шляхі?” [8, с. 29]). Паводле мэты выказвання, паводле інтанацыі такія сказы з’яўляюцца пыталымі. У залежнасці ад наяўнасці адказу, які чакаецца, можна вылучыць сказы пыталым-адказнай формы, рытарычныя сказы (адказы на пастаўленыя пытанні змяшчаюцца непасрэдна ў тэксце або яны з’яўляюцца вынікам лагічных разваг): “З кім мне было гора падзяліць? З кім мне было цяжкасць аблягчыць? Вакол людзі сцюдзёныя, чужыя... Што ім да мяне...” [8, с. 33], “Колькі там ходаў, колькі там выхадаў, высокіх і нізкіх, шырокіх і вузкіх, светлых і цёмных, ходаў і выхадаў жыцця... Якімі ж ходамі было мне пайсці?” [8, с. 21], “Радзіўся я ў балоце на купінцы, калі чаіцы веснавыя жаласна кігікалі там – кожная над сваім гняздзечкам. Гэты крык маю моц спарадзіў. Што я такую моцаю зраблю?” [8, с. 20] і сказы пыталым-безадказнай формы (пытанні, пастаўленыя героем, застаюцца без адказу): “<...> можа, госці залучаць, а хто яны будуць?” [8, с. 16], “Толькі думаю ў сумнай трывозе: чаму гэтак многа чорнага [“вуаля”. – А.Ж.], чаму?” [8, с. 22]. Пыталымыя сказы ў тэксце ўжываюцца як экспрэсіўны сродак, яны выражаюць сумненні літаратурнага героя, адлюстроўваюць напружаную работу яго свядомасці. Форма прамова / маналог пабуджае да дзеяння альбо самога героя, альбо патэнцыйнага рэцыпіента, які апынуўся ў падобнай паводле абставін рэчаіснасці; яе абнадзейвае, суцяшае; некаторыя з яе частак па формаўтваральных і сэнсаўтваральных асаблівасцях блізкія да хрысціянскіх заветаў (“Успомні пра выспу Патмос!” [8, с. 22], “Кладзіся на памосце, як сабака. І спачынуць косці твае – лепей, чым

на пышным ложу. / Будзеш шчаслівы. Узрадуецца цела тваё і дух твой у цэле” [8, с. 25], “Трэба ўзвесяліцца <...> Годзе аплакваць прайграныя баі. Рыхтуйся на новыя!” [8, с. 25], “Пакойся і думай: колькі часу і колькі змен! Добрым словам спамяні яе заўсёды [сястру. – А.Ж.]” [8, с. 28], “Шукай свой човен залаты! Едзь на выспу Патмос” [8, с. 33]). Такой форме прамовы характэрны пабуджальныя і клічныя сказы, якія выражаюць розныя адценні пабуджэння, закліку: параду, папярэджанне, прапанову, патрабаванне. Эмацыйнасць такіх сказаў перадаецца пры дапамозе дзеясловаў загаднага ладу (“адчыніся”, “круціся”, “вырэві”, “не бойся”, “беражыся”, “шукай” і інш.). Наяўнасць асабовага займенніка *ты* пасля дзеяслова загаднага ладу ў форме 2-й асобы адз. ліку змякчае загад, надае адценне просьбы (“О сонца светлае-прасветлае! абагрэй ты мяне!” [8, с. 33], “<...> ідзі, ідзі! Усе ідуць – ідзі ты” [8, с. 18]), а наяўнасць асабовага займенніка *ты* перад дзеясловам загаднага ладу, працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам, паўтарэнне дзеяслова *круціся* ўзмацняе катэгарычнасць загаду (“І ты – круціся! Вырэві маркату <...> і круціся, круціся! <...> Дык круціся ж, круціся” [8, с. 19]). Пажаданне, запрашэнне, заклік да дзеяння, просьба таксама выражаецца формай дзеяслова загаднага ладу 3-й асобы адз. і мн. ліку і ў спалучэнні з часціцай *хай*: *хай заходзяць* [госці. – А.Ж.] [8, с. 17], *хай ляжыць, хай не варушыцца* [засмучэнне. – А.Ж.] [8, с. 24]. Дзеяслоў загаднага ладу *едзь* набывае дадатковае адценне ўмовы: “Едзь у залатым чоўне на выспу Патмос. Успаміны маюць вялікую моц. Пачуеш сябе абагрэтым” [8, с. 27]. Узнікненню эфекта непасрэднасці маўлення спрыяюць такія стылістычныя прыёмы, як далучэнне (“Добрым словам яе спамяні заўсёды. На шляхох жыцця свайго спамяні. <...> На парадах скарбаў сваіх спамяні!” [8, с. 28]), анакалуф (“Добрым словам спамяні яе заўсёды. На шляхох жыцця свайго спамяні. Добрая, паэтычная, нешчаслівая... Спакойная навекі...” [8, с. 28]), інверсія (“Шукай свой човен залаты!” [8, с. 33], “Судзі мяне судом сваім, і кожным і ўсякім...” [8, с. 21]).

В) адлюстраванне падзей, якія звязаны з узнятымі ў творы праблемамі на падставе разважанняў, сцверджанняў літаратурнага героя. Знешняя парадаксальнасць многіх сітуацый, іншасказальнасць вобразаў і падзей (бачанне сябе мёртвым, мёртвыя госці на балі, цвіценне старой сухой дулі) дазваляе літаратурнаму герою выказаць інтэлектуальна і маральна адпаведным (блізкім) сучаснікам ці нашчадкам праўду пра сябе і эпоху. Падзеі ў “Скарбах жыцця” падмацоўваюць разважанні героя, часцей яны становяцца выразнай ілюстрацыяй да яго цяжкіх перажыванняў і сумненняў, радзей – да светлых спадзяванняў. Так, адчуванне героем сваёй смерці нараджаецца дзіўнымі і страшнымі карцінамі расправы над ім, перажыванне за лёс Радзімы – малюнкамі “вялікай пустэчы”, “жудасна-ціхай пустэльні” [8, с. 17, 18], палітычная сітуацыя ў краіне раскрываецца праз карціны жудаснага забойства дзетак шалёным, знаходжаннем героя ў склепе з чорнымі мяшкамі. Такі прыём, як апеляцыя героя да падзей дапамагае рэцыпіенту больш глыбока спасцігнуць ход яго разважанняў, знайсці адказы на пастаўленыя пытанні, зразумець блазненнага.

Г) выкарыстанне носьбітам прамовы дадатковых абагульненых доказаў і ілюстрацый. Галоўны літаратурны герой апынуўся ў сітуацыі фізічнага і духоўнага знішчэння. Можна дапусціць, што яго развагі пра сябеносяць суб’ектыўны характар: абставіны жыцця блазненнага не такія ўжо і складаныя. Аднак герой прапановуе сістэму доказаў і ілюстрацый на падставе рэальных супастаўленняў і прадказанняў, на падставе таго, што ён сапраўды знаходзіцца на мяжы знішчэння, падаўлення волі і пазбаўлення праў на жыццё і творчасць. На падставе суаднясення адносін паміж героем і прыроднымі, звышнатуральнымі сіламі, якія спрыяюць яму, папярэджваюць аб небяспецы, можна зразумець

сутнасць падзей, пазіцыю літаратурнага героя, які жадае знайсці праўду, звездаць кошт людзям, рэчам (*"Аж раптам загрымеў на небе вялікі гром. І ўдарыў страшны пярун, – над самым дваром, над галавою. І ўжо рог страхі загарэўся полымем. І прымаў я гэты няшчасны факт да свядомасці свае. Маўкліва і пакорна прымаў. А потым прыгледзіўся... Пацішэла вакол, і гром не грывіць, і дождж не ліе <...> І пажар не тут, а гдзесьці далей, гдзесьці там... І туды праняслася граза. І з роўным сэрцам, і з ціхім сэрцам разважаў я аб сутнасці з'яў жыцця"*) [8, с. 27-28]). Згодна народнай прыкметы, звышнатуральныя сілы, Бог маглі пакараць чалавека за яго грахі, кепскія ўчынкі, насласлушы на яго навальніцу, пярун, пажар³. Для героя М. Гарэцкага падобныя адносіны з боку вышэйшых сіл з'яўляюцца *"няшчасным фактам"*, бо гэтае пакаранне магло абцяжарыць сумленне і свядомасць блазэннага, для якога важна знаходзіцца ў згодзе з самім сабою, такое светаадчуванне блізкае да светаадчування шчыра і моцна веруючага чалавека, які прытрымліваецца заветаў Хрыста, заведзена дабрашчасця. Героя абмінула пакаранне з боку вышэйшых сіл, што сведчыць пра яго нявіннасць, пра правільнасць абранага ім шляху. У агульнай шырыні сэнсаў-тварэння значную ролю адыгрываюць супастаўленні паводле кантрасту. Яны раскрываюць праблему адносін блазэннага і грамадства як супрацьлеглых ідэйных і маральна-каштоўнасных арыентацый. Багаты духоўны свет героя, напружаная работа яго свядомасці адлюстроўваюцца праз перажыванні за лёс Радзімы, вайны, праз унутранае дабрашчасце. Блазэнны ўсведамляе прынцыповае разыходжанне паміж ім і грамадствам, ён апеллюе да свядомасці рэцыпіента, жадаючы зразумець, калі для грамадства прымальнае тое, што *"Чалавек чалавеку – звер"*, то як у такім выпадку жыць герою: *"Калі ж тое шчасце будзе?"* [8, с. 33]. Такое супрацьпастаўленне паміж ідэяй, закладзенай у аснову будаўніцтва новай савецкай дзяржавы, і ўзнаўленнем героем уласных перажыванняў накіравана на выкрыццё негатыўных праяў рэчаіснасці, непрымальных умоў для развіцця асобы, творцы. Герой балюча перажывае разрыў паміж сваімі марамі, памкненнямі, жаданнямі (убачыць родных, займацца творчасцю, задаволіць смагу, голад) і разуменнем рэальнай немагчымасці іх ажыццяўлення ў створаных уладай умовах. Аднак ён прымае наканаванае і да канца ўсведамляе неабходнасць прайсці свой шлях, на якім блазэнны спазнаў сапраўдны кошт сваім *"скарбам жыцця"* (што стала магчымым менавіта ў гэтых ўскладненых умовах існавання героя) і імкнецца захаваць іх (*"Многа дзён мінецца пустых, і пашкадуеш іх, што пустыя. Але павароту назад няма. І калі павернеш, то шляхі будуць ужо не такія. Свежасць думак і пачуццяў тваіх пакрыецца пылам з дарогі, слоem пылу вельмі тлустым, і не будзе дажджу, каб змыць той пыл. Саб'ешся з тропу свайго блазэннага праз амбарасы свае жыццёвыя. Часу не будзеш мець на блазэнства..."*) [8, с. 31]). На падставе трагічных прадказанняў носьбіт прамовы выразна ўзнаўляе свядомасць чалавека, празмерна напружаную жудаснымі вобразамі смерці. Прадказанне героем свайго лёсу – магчымасць, якая даецца Богам не кожнаму. Так, выцце сабак пад вокнамі блазэннага, бачанне сябе ў труне, "успаміны" пра страшны бой і адчуванне смяртэльнай раны пасля бою прадказвае герою набліжэнне смерці. Веданне таго, што яго чакае страшная смерць, безумоўна, пужае блазэннага – гэта чакаемая рэакцыя чалавека на страх смерці. Разам з тым адчуванне смерці, падобнай да расправы, забойства, прыводзіць да разумення героем таго, што жыццё і творчасць – гэта найвышэйшая каштоўнасць. Але ён усведамляе, што ў краіне *"цёмнякоў"*, *"абс-*

³ Больш падрабязна аб гэтым: [9, с. 126, 337, 356].

курунтаў”, “подлых вар’ятаў”, “зданяў” [8, с. 27, 23, 30] чым мацнейшым было і ёсць яго жаданне пражыць самадастаткова, ярка, творча, у адпаведнасці са сваімі маральнымі законамі, тым больш страшнай была і будзе расплата на судзе перад тымі, хто жыў інакш, хто здрадзіў сабе, Богу, згубіў сваё сумленне, узбагаціў сябе толькі матэрыяльна, а не духоўна. Урэшце любы прыгавор, вынесены такімі людзьмі, перастае пужаць блазеннага, ён успрымае смерць як лагічны вынік свайго жыцця.

Д) абвяржэнне носьбітам прамовы прадбачаных альбо ўжо вядомых контраргументаў патэнцыйных і рэальных апанентаў. Літаратурнаму герою “Скарбаў жыцця” да непрымальнага балюча быць і апынуцца ў якасці абвінавачанага. Гаворачы пра гонар сваёй спадчыннасці, роднасці са сваімі дзядамі-прадзедамі, якія “жылі ў цішы, жылі ў глушы” [8, с. 33], блазенны абвяргае абвінавачванні, падкрэсліваючы, што ён прасты чалавек, адзінае жаданне якога – працаваць на зямлі бацькоў, і памяць пра продкаў не дазволіла б яму пераступіць маральныя законы, пайсці супраць свайго сумлення або супраць іншых людзей, стаць “ворагам народа” (“Хто ўспомніць мяне ў ганьбе і выгнанні? Хто прышле мне пару цёплых слоў? Ніхто, ніхто... Хіба гэтакі ж баніта, астракіста...”) [8, с. 27], “Няўжо ж я панам хацеў быць? Нашто ж я памылак гэтых нарабіў? У труну ўсіх загнаў, паклаў. І сам лёг...” [8, с. 27, 33]. Герой “Скарбаў жыцця” раскрываецца як мужны барацьбіт, гатовы дастойна прыняць смерць, якая “<...> бачыцца не столькі як паратунак, збаеенне ад невыносных ўмоў жыцця, колькі як выклік “кіраўнічай частцы істот”, тым, “каму бог розуму не даў” <...>” [5, с. 16]. Гэта нескаронасць духу блазеннага з’яўляецца выклікам і абвяржэннем ўсіх абвінавачванняў. З мэтай выкрыць алагізм абвінавачванняў, засяродзіць увагу рэцыпіента носьбіт прамовы выкарыстоўвае тут прыём звядзення да абсурду ілжывых аргументаў, супрацьлеглых рэчаіснасці.

Е) абрэсціванне носьбітам прамовы пэўных шляхоў выйсця з трагічных абставін рэчаіснасці. Адною з магчымасцяў выхаду для літаратурнага героя з такіх абставін з’яўляецца самагубства. Аднак ён усваядомлена выбірае для сябе іншы шлях. Усе свае фізічныя пакуты, духоўныя выпрабаванні і сумненні герой “Скарбаў жыцця” прымае як наканаванае яму, тым самым захоўваючы сваю духоўную чысціню, унутраны свет. Блазенны гатовы да прысуду (“Судзі мяне, судзі мяне, кожны і ўсякі!” [8, с. 21], “Карай мяне карамі сваімі, карай...” [8, с. 21]), адзіная просьба героя – не разрываць яго сувязі з Бацькаўшчынай, даць прайсці побач з народам “цярнёвай дарогай”. Літаратурны герой адчувае боль ад усведамлення немагчымасці абараніць радзіму ад катавання, гвалту; ён разумее, што лагічнасць довадаў, маральныя каштоўнасці, унутраны свет аднаго чалавека не могуць супрацьстаяць у дадзены момант вар’яцтву большасці грамадзян (“Пасохлую ніву маю тапталі, драгавалі, з гора майго кпілі. Была нязносная мне крыўда... Скарбы мае, скарбы бясцэнныя! Што з вамі робяць! Як жа мне жыць...” [8, с. 20]). У такіх складаных умовах супрацьстаяння грамадства, улады і героя блазенны выяўляе сябе як няскораная асоба – ён застаецца чалавекам, які здолеў захаваць сваё сумленне, не здрадзіў сабе, родным, Радзіме як чалавек і творца. Такі шлях найбольш прымальны для яго, але ж ён і самы складаны.

Ж) высновы, абагульняючыя вывады: “Браму скарбаў сваіх зачыняю. Цану рэчам пазнаў. Людзей да самых глыбін уведаў. Жыццём даражыць навучыўся. І да смерці сябе рыхтаваць я ўмею” [8, с. 34]. У апошніх радках твора М. Гарэцкі паказвае свайго героя, які прайшоў шлях духоўных сумненняў, незразумелых спадзяванняў і ўрэшце асэнсаваў, даказаў (у тым ліку і самому сабе) на падставе не толькі канкрэтных фактаў жыцця, але і ілюстрацый, кодаў са сваёй прамовы, адрасаванай інтэлектуальна адпаведным герою сучаснікам і нашчадкам, чым вартаснае жыццё чалавека.

Зробленыя высновы адносна стылю “Скарбаў жыцця” дазваляюць ахарактарызаваць гэты твор як літаратурную прамову. Пры пэўнай наяўнасці абразковасці ў “Скарбах жыцця” яны – не проста сукупнасць абразкоў, бо пісьменнік адлюстроўвае душэўны стан свайго літаратурнага героя ў зменлівасці яго настраў, адчуванняў і інш., паказвае сітуацыю ізаляцыі, характэрную толькі для яго, і раскрывае магчымыя формы прарыву з гэтай ізаляцыі. Калі ў якасці зыходнай высновы прыняць тую, што абразок – гэта “жанравая форма апавядання, якое нагадвае альбо стварае карціну, узор, абрысы нечага традыцыйнага (практычна нязменнага) з уласцівымі для гэтай традыцыйнасці характарыстычнымі прыкметамі” [10, с. 89], то можна прыйсці да высновы (у кантэксце раней прапанаваных вывадаў і ілюстрацый да іх), што “Скарбы жыцця” маюць прыкметы абразковасці на ўзроўні характарыстычнасці, паказальнасці рэфлексавання літаратурнага героя. Аднак такая асаблівасць не з’яўляецца дамінуючай для вызначэння жанравай мадыфікацыі твора і характарыстыкі яе стылю. Стылёвыя ўплывы абразка, маналога, з якімі перакрываюцца прамова, узровень абвостранасці свядомасці носьбіта прамовы, мэты прамойцы (спадзяванні літаратурнага героя на інтэлектуальную сутворчасць з рэцыпіентам), вылучэнне рэцыпцыйнага кола характарызуюць “Скарбы жыцця” М. Гарэцкага як літаратурную прамову з прыкметамі абразковасці.

ЛІТАРАТУРА

1. Гісторыя беларускай літаратуры XX ст.: у 4 т. – Мінск, 1999. – Т. 1: 1901 – 1920. – 583 с.
2. Гісторыя беларускай літаратуры XIX – пачатку XX ст. – 2-е выд., дапрац. – Мінск, 1998. – 560 с.
3. *Корань, Л.* Цукровы пеўнік / Л. Корань. – Мінск, 1996. – 286 с.
4. *Новік, Л.* Слова і вобраз у “Скарбах жыцця” М. Гарэцкага / Л. Новік // Роднае слова. – 2005. – № 4. – С. 12-14.
5. *Голуб, Т.* Вечнае поле памяці / Т. Голуб // Польша. – 1993. – № 2. – С. 3-16.
6. *Шавлякова, И.* Путь и вечность Патмосца. Символ в мифопространстве “Скарбаў жыцця” М. Горецкаго // Нёман. – 1998. – № 11 – 12. – С. 246-252.
7. *Макарэвіч, А.* Промова як жанравая мадыфікацыя: асаблівасці сэнсаўтварэння і стылёвая арганізацыя / А. Макарэвіч // Матэрыялы II Междунар. науч. конф., посвященной памяти О.В. Озаровского, проводимой в рамках “Кулешовских чтений”, Могилев, 25 – 26 марта 2005 г. / МГУ им. А.А. Кулешова; редкол. А.Н. Макаревич [и др.]. – Могилев, 2005. – 138 с.
8. *Гарэцкі, М.* Скарбы жыцця / М. Гарэцкі // Польша. – 1993. – № 2. – С. 16-34.
9. *Беларуская міфалогія: энцыклапедычны слоўнік / С. Санько [і інш.]. – Мн., 2004. – 592 с.*
10. *Макарэвіч, А.* Праблема жанравых мадыфікацый у беларускай прозе XIX – пачатку XX ст.: Манаграфія / А.М. Макарэвіч. – Могилёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 1999. – 332 с.